

ČÁSTEČNÁ ZTRÁTA PAMĚTI ANEB O LIDOVÝCH DUCHOVNÍCH PÍSNÍCH ČESKÝCH ZEMÍ

Marta Toncrová – Lucie Uhlíková

*Chvalabohu, že sem sa narodil,
že sem svojich mladých roků užil,
měl sem v světě ty jedny jediné,
odešly ně, nebudu mjjet jiné.*

*Rozpomeň sa, ó človeče, na to,
že nic nejsi, lem [!] popel a blato,
ked ty príjdeš na súd páni Pána,
nepomože ti výmluva žádná.*

*Keby nebe za peníze bylo,
málo by tam chud'áků pobylo,
ale nebe za peníze není,
tam je chud'ák cíсарovi rovný.¹*

Známa lidová píseň z Hornácka nebyla na úvod tohoto příspěvku vybrána náhodou. Představuje velmi zajímavý, avšak nikoliv ojedinělý jev: v jednom celku zpěvák spojil lidový nápěv a text představující kombinaci lidové tvůrčí invence se slovy duchovní písně známé z kancionálu (viz příloha č. 1).² Píseň proslavil prostřednictvím moravského folklorního hnutí a také Československého rozhlasu Martin Holý (1902–1985), lidový zpěvák z Hrubé Vrbky, otec Dušana Holého, jednoho z nejvýznamnějších interpretů hornáckého folkloru a zároveň univerzitního profesora zaměřeného tematicky na oblast hudební

1. Text podle zpěvu Martina Holého, CD *Zpěvákovo rozjímání*. Aton 2000.
2. Třetí strofa cituje a dále rozvíjí motiv duchovní písně známé z kancionálů už od 16. století (*Rozpomeň se, lide, na to...* srov. např. kancionál Václava Miřinského z roku 1522, zde s poznámkou „Stará má svú nothu“). První strofa je naopak známá jako vnitřní sloka lidové písně *Nad Myjavú sú dvě hvězdy jasné*, druhá strofa se pak na Hornácku zpívala ve spojení s řadou tanečních písní. Více srov. komentář Dušana Holého s CD *Zpěvákovo rozjímání* (booklet, s. 11–13).

folkloristiky. Ten vydal v roce 2016 CD svých oblíbených moravských i slovenských lidových písní³ a na závěr zařadil lidovou duchovní píseň *Z nebe Boží požehnání*. Jeho manželka Ludmila ji doplnila v bookletu vysvětlením, že Dušan Holý píseň slýchal v dětství na svatbách, kde zněla jako modlitba před obědem. Zpíval ji svatební družba, kterým býval v Hrubé Vrbce právě jeho otec. Dále L. Holá uvádí, že píseň v zápisu z blízké Velké nad Veličkou otiskl ve své druhé sbírce František Bartoš a že dnes je téměř zapomenuta. Právě tato poznámka nás přiměla v souvislosti s tématem letošního kolokvia zamyslet se nad příčinami toho, proč jsou dnes lidové duchovní písně, jež byly po staletí součástí zpěvní tradice širokých vrstev populace, z velké většiny zapomenuty, proč a jak se postupně vytratily z lidové zpěvnosti i z většiny sbírek a zpěvníků lidových písní vydaných v minulém století. Podívejme se také na to, jak se naopak do lidové zpěvní tradice dostaly, jak se v ní šířily a jak se zde proměňovaly.

Termínem **lidové duchovní písně**⁴ označuje hymnologie, tedy věda zabývající se duchovními zpěvy, písně s textem náboženského obsahu v národním jazyce, určené pro společný zpěv obce věřících nejen v kostele a při mimokostelních církevních obřadech, ale také např. v náboženských bratrstvech, ve školách či při domácích pobožnostech. Lidové duchovní písně tedy v tomto smyslu slova nelze chápat jako ostatní folklorní produkci: termín „lidové“ vychází v tomto případě z oblasti hymnologie, tedy z pojetí lidu jakožto společenství laických účastníků bohoslužby, „lid“ v pojetí etnologickém či folkloristickém byl v tomto případě pouze jednou z různých sociálních skupin nositelů těchto písní a trvaleji si lidové prostředí osvojovalo pouze menší část tohoto repertoáru (Kouba 2007). Jak je zřejmé již z hymnologické definice lidové duchovní písně, situace, při nichž se tyto písně uplatňovaly, nevznikaly pouze v průběhu bohoslužeb, ale měly své místo i v každodenním životě. Nebylo tomu tak ale vždy.

3. CD *U chodníčka*. Dušan Holý (zpěv) a Jura Petřů (cimbál). Aton 2016.

4. V literatuře jsou lidové duchovní písně někdy označovány termíny „kostelní“, „náboženské“, „církevní“.

Tradice duchovního zpěvu lidových vrstev v českých zemích je poměrně dlouhá, sahá až do 14. století. Velmi podrobně se jí věnuje zejména monografie Zdenka Nejedlého o dějinách zpěvu v předhusitském a husitském období.⁵ Ukazuje, že rovněž český původce reformy náboženství Jan Hus (1369–1415) byl aktivním činitelem v rozvoji zpěvu širokých lidových vrstev v kostele (Nejedlý 1955: 46–56). Vedle latinského liturgického chorálu, kterému lid nerozuměl, vznikaly na našem území již ve 14. století duchovní písně v českém jazyce, a to v takové míře, že pražská synoda dala v roce 1408 oficiální svolení ke zpěvu čtyř z nich v kostele, resp. zakázala všechny česky zpívané, nám dnes neznámé lidové duchovní písně, až na čtyři výjimky. Byl to hymnus *Hospodine, pomiluj ny* a písně *Svatý Václave, Jezu Kriste, štědrý kněže* a *Buóh všemohúci* (Nejedlý 1954: 341). Předtím spočívala úloha lidu pouze ve zvolání *Kyrie eleison*, jehož zkrácenou hovorovou podobu představuje slovo *Krleš*, a později v invokaci *Kyrie eleison* rozšířené o několik slov a zpívané na melodii převzatou z církevního *Kyrie eleison* (Nejedlý 1954: 318).

Jak již bylo uvedeno, termín lidová duchovní píseň (tak jak s ním pracujeme v této studii) neznačí, že by lid tyto písně sám vytvořil. Jak velmi detailně ukazuje Zdeněk Nejedlý v již zmíněné monografii, Hus na rozdíl od jiných reformátorů (např. anglického teologa Jana Viklefa, z domácích Matěje z Janova či Jana Milíče z Kroměříže) zpěv neodmítal, naopak považoval jej za záležitost rovnocennou s modlitbou. Pro široké vrstvy byla podle jeho názoru píseň působivější a přístupnější než mluvená modlitba, její nápěv lépe utvrzoval obrácení věřícího k Bohu. Hus zavedl zpěv českých duchovních písní do kostela – zařadil je po kázání. Vycházel z výše uvedených povolených písní a zaváděl

5. Nejedlý, Zdeněk: I: *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*; II: *Počátky husitského zpěvu*; III: *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1904, 1907, 1913. Druhé vydání pod názvem *Dějiny husitského zpěvu*. Kniha 1–6. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955–1956.

k nim další, sám do některých tvůrčím způsobem zasáhl⁶ a vedl lid k tomu, aby duchovní písně zpíval i v intimitě domova, v soukromí. Kázal proti zpěvu nejrůznějších světských písní (např. milostných, žertovných, či dokonce nemravných), a to zvláště o nedělích (Nejedlý 1955: 50).

Snahou o rozšíření duchovního zpěvu v co nejširších vrstvách obyvatelstva byl nastartován další vývoj, který vedl v českých zemích ke vzniku množství lidových duchovních písní a k rozvoji kancionálové tvorby rukopisné i tištěné. Na vzniku a šíření těchto písní se u nás podílely všechny zde působící křesťanské církve a vedle české populace také obyvatelstvo německé (Fukač 1997: 170). Konkrétní hudební formou těchto písní a jejich dalšími muzikologickými charakteristikami se v tomto příspěvku nechceme zabývat, z folkloristického hlediska je však důležité upozornit na jejich poměrně volný vztah hudby a slova – nápěvy byly skládány nově jen zčásti, častější byla tvorba nových textů k nápěvům převzatých z jiných písní (tzv. kontrafaktura): z gregoriánského chorálu, z latinských duchovních písní, z umělé, v národních jazycích skládané duchovní i světské písně a také (zvláště v 15. a 16. století) ze světské lidové písně. Právě oblíbených dobových světských lidových písní využívala reformační církve zcela záměrně pro šíření svých textů (Kouba 2007). A je celkem známým faktem, že právě díky odkazům v kancionálech (např. „Zpívá se jako *Pěkná Káča trávu žala*“) máme k dispozici nejstarší prameny ke studiu lidových písní na našem území a známe řadu jejich textových incipitů (více srov. Hostinský 1892; Branberger 1910–1911; Bek 1957 ad.). Reálně pak praxe vytváření nových textů k již známým nápěvům vedla k tomu, že v oblasti lidové duchovní písně (nejen české, ale obecně evropské) existuje daleko větší množství textů než nápěvů. Jak uvádí muzikolog Jan Kouba (2007), tato tendence byla narušena u některých tvůrců až v baroku.

6. K polemice o Husově autorství některých lidových duchovních písní viz např. Kouba 1972; srov. též Tesař 2017: 2–3.

Způsoby osvojování duchovních písní byly různé. Šíření písní probíhalo jednak prostřednictvím tištěných zpěvníků (nezbytným předpokladem ovšem byla gramotnost, což v 15. století splňovalo jen malé procento populace českých zemí), během zpěvu v kostele, z počátku pouze po kázání, ale také podle nápovědy (např. při přednášení textu písní předzpěváky při bohoslužbě nebo vedoucími procesí), a konečně při zpěvu v soukromí, v rodině, to znamená ústním tradováním, stejně jako světská lidová píseň. S uvedenými způsoby recepce a interpretace souvisela možnost vzniku variačních obměn písní, o níž bude ještě pojednáno dále. Ve srovnání se světskými lidovými písněmi byla sice omezena společným zpěvem opřeným o písemnou (rukopisnou či tištěnou) podobu, prokazatelně však existovala. Variační proces byl nicméně brzděn jak společným zpěvem, tak zpěvní příležitostí – stěží lze předpokládat, že se duchovní písně zpívaly tak často, jako světské. Svou roli v omezení variačního procesu sehrála také paměť, na kterou v tomto ohledu působilo spojení více faktorů: úcta k Bohu (obdobně jako v modlitbě), účast kolektivu na interpretaci, prostředí chrámu, opakované podání dané určitou normou. Dá se říci, že spojení těchto činitelů kladně působilo na paměťovou stabilitu jednotlivých duchovních písní.

Reprodukce českých lidových duchovních písní byla vždy poměrně jednoduchá. Zpívalo se především jednohlasně, účastníci bohoslužby se učili (a dodnes učí) opakováním podle zpěvu ostatních věřících, zpěv podle not je dodnes spíše ojedinělý. Důležitou roli tedy hrála paměť, cenná byla a stále je v tomto ohledu také instrumentální opora (varhany, dříve harmonium). V případě osvojení duchovních písní ale nešlo/nejde jen o mechanickou paměť, ale o recepci ve spojení s vírou a silným emočním prožitkem. To vždy pomáhalo udržení písní v paměti. Negativně naopak mohla/může osvojení duchovních písní ovlivňovat úzká vazba na primární zpěvní situaci – zpěv v kostele. Ten sice mohl/může být pravidelný (jednou či několikrát za týden), ale některé písně bývají vázány na konkrétní svátky či období církevního roku. Jako příklad velmi dobře poslouží

vánoční písně a koledy. Máme doklady o tom, že je informátoři odmítali zpívat mimo vánoční čas – zpívali je prostě jen jednou v roce. Přesto jsme svědky, že si je lidé dobře pamatují. U nápěvu je to zcela zřejmé. A pokud jde o text, v duchovních písních se od počátku prosadil důležitý formální prvek – strofičnost. Písně jsou krátké, melodie se opakuje v každé sloce, což je pro paměť výhoda oproti dlouho plynoucímu toku chorálu. Právě pro tyto své znaky se lidové duchovní písně staly nedílnou součástí naší lidové zpěvní tradice, prorostly v některých případech i do světských lidových písní a stejně jako ony v řadě případů žily v textových i nápěvných variantách.

Lidové duchovní písně a tradiční lidová zpěvnost

Lidové duchovní písně byly už od dob Husových určeny nejen pro společný zpěv při náboženských obřadech, ale i pro zpěv doma v rodině – při modlitbě i při práci. Takovou situaci připomene výjev ze známého románu F. Háje *Kája Mařík*, kde si paní hajná, maminka hlavního hrdiny, prozpěvuje duchovní písně při svých obvyklých domácích činnostech (Háj 1943: 123). Velmi podobně pak vzpomíná na své dětství a chvíle s matkou český katolický kněz a sběratel lidových písní Josef Vlastimil Kamarýt (1797–1833): „...*a neklidněji sem u ní dosti dlouho poseděl, když v dlouhé zimní večery u přeslice nebo při jehle sedávala a ‚Vímť já jeden stromeček‘ nebo o překrásném beránkovi nanotovala [sic!], kteréžto dvě písničky zvláště se mi líbiti musely, že si je ze všech ostatních nejlépe pamatuji.*“ (Kamarýt 1831: IX). Na konto funkce duchovních písní je pak nutné připomenout, že v některých našich regionech v době adventu úplně umlkaly světské písně a zpívaly se jen písně nábožné (Bartoš 1889: XCV). Moravský etnomuzikolog Dušan Holý pak ve své práci věnované lidové hudbě na Hornácku popisuje, že zpěv lidových duchovních písní konkrétně v této etnografické oblasti byl mnohem více spjat s evangelickým prostředím než katolickým: „Zpívalo se ráno, když se vstalo, a večer před spaním, nejvíce v období půstu a adventu; tehdy se

zpívalo celé večery. Doma se duchovní písně zpívaly rovněž každou neděli, než se šlo do kostela.“ (Holý 2012: 44)⁷

Repertoár lidových duchovních písní obsáhl nejen hlavní svátky církevního roku (písně adventní, vánoční, postní a velikonoční, poutní, k světcům), ale provázel věřícího během jeho každodenního konání (písně ranní, večerní, obecné), při rodinných obřadech (písně svatební či pohřební) i při zajištění obživy (písně prosebné – např. za úrodu, za déšť). Šíření lidových duchovních písní probíhalo především prostřednictvím tištěných i rukopisných kancionálů a od 16. století také kramářských tisků, oblíbených širokými lidovými vrstvami. Potvrzuje to již citovaný J. V. Kamarýt, když uvádí: „*A když sem po vesnicích sebíral a sebírali [sic!] dal, nebylo téměř chýšky, která by mně hezkým prošíváním svazečkem nebyla posloužila, a v každé více povědomých špalíčkových kancionálů bylo k nalezení. To samé v městečkách a z většího dílu i ve větších městech; rozumí se pořád o písničkách nábožných, světských daleko ani polovic nebylo k dostání, však těch žije tím více v ústech lidu, čím méně jich na papíru.*“ (Kamarýt 1831: XV–XVI) Tyto tisky posilovaly setrvání písní v živém zpěvním repertoáru, což potvrzují zápisy mnohých sběratelů ještě v první polovině 20. století.

Jak ukazují výzkumy lidového duchovního zpěvu, hranice mezi oficiálním církevním zpěvem a jeho folklorizovanými formami nebyla nikdy ostrá a právě lokální tradice chrámového zpěvu často představovaly první stupeň adaptace oficiálně šířených duchovních písní na místní podmínky, přednesové charakteristiky zpěvu, místní vkus a estetické cítění věřících (Urbancová 2011: 126).⁸ I přes jistou vazbu na písemnou předlohu⁹ žily lidové duchovní písně v tradici

7. Terénní výzkumy ukazují, že zpěv duchovních písní v kruhu rodiny se v evangelických rodinách na Hornácku praktikoval až do začátku 70. let 20. století, přičemž záleželo především na religiozitě jednotlivých rodin.
8. Více k problematice církevního zpěvu a lidového duchovního zpěvu viz Ruščin 2012: 9–15.
9. K problematice rukopisných kancionálů, jejich vazbě na kancionály tištěné i na lokální tradici a ústní podání srov. Smyčková 2017: 22–41.

do značné míry v ústním podání a stejně jako světské lidové písně podléhaly tzv. folklorizaci. Ta se týkala zejména **variability textů a nápěvů a způsobu jejich zpěvného přednesu**.

Při studiu variačního procesu v oblasti textů lidových duchovních písní lze sledovat velmi časté pronikání dialektu, drobné odchylky v textu (gramatické změny slov, změny bez sémantické posunu, ale i záměny slov na výrazy s jiným významem), přesuny strof, zkracování písní (ubývání počtu strof související s pamětí zpěváků: někteří z nich však byli schopní interpretovat písně v celém původním rozsahu) a vznik textových kontaminací, tedy propojování textů různých duchovních písní.¹⁰ Nacházíme je často například v písních, které sběratelé většinou označují termínem „Rozjímavé“. Jejich zvláštní charakter – jakési filozofování o věcech obecně lidských, především o strastech a pomíjivosti lidského života – dávaly zpěvákům, resp. lidovému nositeli, daleko větší prostor pro vlastní tvůrčí invenci a aktivitu. Dokládá to řada zápisů z ústní tradice, včetně písně použité v úvodu naší studie. Tyto písně po textové stránce kombinují motivy z lidových duchovních písní s folklorní písňovou tradicí (zde máme na mysli charakteristickou folklorní poetiku a motiviku) a pravidelně je v nich použit dialekt. Mísení světských a duchovních písní známe také ve spojení s tradiční svatbou, obřadem spojujícím sféru sakrální a profánní, vážnost a obřadnost s veselostí či dokonce erotikou. Písně zpívané zejména při svatební večeři často využívaly biblické a legendární motivy, docházelo ale také k jejich parodování.¹¹ Parodie duchovních písní nicméně vznikaly i mimo kontext tradiční svatby (viz příloha č. 3).

10. Zajímavé je v tomto ohledu studium variability rukopisných kancionálů, o kterém detailně pojednala Kateřina Smyčková (2017: 41–58).

11. Velmi zajímavý materiál v tomto ohledu představuje „Muzikantská večeře“, zachycená v roce 1885 sběratelem Martinem Zemanem v horňáckých obcích Suchov a Nová Lhota (srov. Bartoš 1889: 489–493 a Zeman 2000: 135–148). Jde o kombinaci parodií modliteb, čtení z evangelia a lidových duchovních i světských písní, provozovanou muzikanty a mládenci včetně družby v průběhu svatební hostiny (muzikanti během hostiny hráli a mládenci obsluhovali svatebčany, neměli tedy čas veselit se s nimi a tímto parodickým obřadem si svatební veselí kompenzovali).

Variabilita nápěvů lidových duchovních písní souvisela jednak s faktem, že mnohé z nich byly zpívány na tzv. obecnou notu, tedy na nápěvy obecně známé a spojované s řadou jiných písní světských i duchovních, a dále se samotným ústním šířením a udržováním nápěvů pouze v paměti zpěváků (mnohé kancionály nebyly notovány, nebo byly notovány jen zčásti). Neustálenost nápěvů v lidové zpěvní tradici, resp. život písně v mnoha různých nápěvových variantách lze v dochovaných záznamech sledovat poměrně často. Nicméně právě určitá míra fixace lidových duchovních písní na písemný záznam zapříčinila podstatně menší nápěvovou variabilitu, než jakou známe z lidových písní světských (Kouba 2007).

Přednes lidových duchovních písní byl v některých etnografických regionech také ovlivněn pronikáním určitých zpěvních manýr souvisejících s lidovou zpěvní kulturou. Máme zde na mysli **a) obměňování nápěvů** písní, a to jednak ve zpěvu konkrétního textu na několik nápěvů, a to i u jediného zpěváka, jednak ve formě drobných změn ve vedení melodické linky, **b) zpěvní ornamentiku**. Způsob zdobení byl individuální zpěvní manýrou a v lidové zpěvní tradici jej používali jen někteří zpěváci. Zpěvní ozdoby zahrnovaly přírazy, odrazy, anticipace, skupinky před i za tóny základní melodické linky a průchodné legatové tóny. Jejich výběr, frekvence použití nebo konkrétní místo nápěvu, kam je zpěvák vkládal, byly ovšem u každého zpěváka individuální a někdy výrazně charakteristické. Tento melismatický lidový zpěv známe z mnoha regionů, faktem ale zůstává, že jen málokterý sběratel jej dokázal zachytit. K těm, kteří se k jeho záznamu odhodlali, patřili např. Janáček¹² spolupracovník Hynek Bím (viz příloha č. 2) či Martin Zeman z Velké nad Veličkou.

12. Janáček se nad proměnou jednoduchých kancionálových nápěvů v lidovém zpěvu zamýšlel ve studii *O hudební stránce národních písní moravských* (podkapitola VII. Církevní písně), která je součástí Bartošovy třetí sbírky (1899–1901). Identifikoval také nápěvy lidových duchovních písní, které podle jeho názoru „svým typem a útvarem náležejí mezi lidové písně“ (do této skupiny ale zahrnoval i lidové písně s náboženskými motivy, stojící na pomezí mezi duchovní a světskou písní). Srov. Janáček 2009: 262–267.

S živým zpěvem duchovních písní se při terénním výzkumu setkala také jedna z autorek tohoto příspěvku. Její zvukové nahrávky zpěvu Františka Buláně z Velké nad Veličkou vznikly v letech 1968–1971 a jsou uloženy ve fonotéce brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR.¹³ Analýza Buláňova zpěvu ukázala, že svůj zvyk zdobit při zpěvu nápěvy světských lidových písní přenášel částečně i do písní duchovních, které zpíval z evangelického kancionálu vytištěného v Pešti roku 1848 (v rodině je dodnes dochován). Pro Buláňův zpěvní projev byly charakteristické skluzy, tedy náznaky glissanda, obaly a přírazy, tj. obvyklé drobné melodické ozdoby. Přestože se při zpěvu opíral o text z kancionálu, vnášel do svého přednesu zcela automaticky některé prvky hornáckého dialektu (r místo ř, vkládání tzv. obalovaného l, které se vyslovuje jako u). Podrobnou analýzou by bylo zřejmě možné nalézt i další obměny slovesné složky jím zpívaných duchovních písní. Stejně tak bude jistě zajímavý plánovaný výzkum zpěvu u jeho dcery, která je posledním členem rodiny, který ve své paměti udržel z generace na generaci předávané nápěvy k písním z kancionálu, který je notován jen z části.

V neposlední řadě chceme upozornit ještě na jeden zajímavý úkaz spjatý s životem lidových duchovních písní v lidové tradici, a to spojení náboženských motivů s lidovou tvůrčí invencí: jde o lidové písně s náboženskou tematikou, které však nelze vnímat jako lidové duchovní písně, tedy ve smyslu modlitby, resp. součásti domácí pobožnosti. Tyto písně plnily odlišné funkce a překvapivě se na ně i tančilo. Na tento fakt upozorňuje už František Sušil (1804–1868) ve své třetí sbírce (Sušil [1853–1859], když u písně, kterou nazval „Trojí pozdravení Panny Marie“ připojil poznámku „Tanečná, svatá“.¹⁴ Blíže se ke stejné záležitosti vyslovil František Bartoš (1837–1906) ve své druhé sbírce, kde uvádí, že na Hané byla oblíbeným tancem „cófavá“, k níž se zpívaly většinou písně

13. O zpěvákovi srov. více Toncrová, Marta 1999: Zpěvák František Bulán z Velké nad Veličkou (1899–1974). In: *Slovácko* 41, s. 117–120.

14. Srov. Sušil 1951: 63 (píseň č. 63/140).

svaté, jako *Matičko kopecká, ó jak se te hezká* nebo *Proč, Maria, proč si tak naříkáš* ad. (Bartoš 1889: IV). Další výzkumy dokládají tuto praxi např. také ze Slezska (srov. rozhovor Salichová,¹⁵ písně k tanci „starodávny“), Lašska (srov. např. Lýsek 2004: k točivému tanci zvanému „tanec“ se mj. zpívaly texty legend) či Hornácka (srov. Miškeřík 1994: zde spojení textů s náboženskou tematikou s tancem „sedlácká“; viz příloha č. 4).

Kdy se cesty rozešly aneb lidové duchovní písně a česká hudební folkloristika

O tom, že lidovým duchovním písním byla věnována pozornost již v počátcích organizované sběratelské práce v českých zemích, svědčí pokyny k tzv. guberniální sběratelské akci z roku 1819,¹⁶ o které bylo v rámci minulých náměšťských kolokvií již několikrát pojednáno. Podle oficiálního zadání ministerstva vnitra, které celou akci řídilo, bylo úkolem zaznamenat v některých zemích habsburské monarchie starší vrstvu světských lidových písní (spjatých zejména se zvláštními slavnostmi a svatebními nebo pohřebními obřady), nápěvy „národních“ tanců a „písně kostelní, které se udržují už mnoho let“¹⁷ (Vetterl 1994: 10). Jako zajímavost uvedme osobní aktivitu vrchního správce severočeského frýdlantského panství jménem Némethy, který 15. března 1819 rozeslal zde působícím kantorům a školním učitelům oběžník, v němž tři výše uvedené, obecně formulované ministerské požadavky podrobněji rozvedl

15. Etnologický ústav AV ČR, fonotéka, sign. PJ 105B, rozhovor J. Gelnara s Helenou Salichovou z 13. 6. 1969. Sběratelka přímo uvedla např. z kramářských tisků známou píseň *Na sionské hoře kvítek kvete*.

16. Akce byla započata roku 1819, v jejím průběhu však byly získány i starší zápisy písní a instrumentální hudby. Materiál shromážděný na území Moravy a Slezska byl uložen ve dvou ne zcela totožných exemplářích v archivu v Brně a ve Vídni (více srov. Vetterl 1994), v Čechách byl sběr ukončen až roku 1823, definitivní tečkou se pak stalo vydání Rittersberkových *Českých národních písní (Böhmische Volkslieder)* roku 1825 (více viz Markl 1987).

17. Sběratel Vincenc Merlíček např. uvedl, jako poznámku ke kostelním a pohřebním písním, že „písně starší než 50 let jsou v kancionále zvaném Slaviček, který on sám nemá a že zde uvádí pouze ty, které byly nařízeny.“ (Vetterl 1994: 10).

(těžko říct, zda na základě osobní znalosti problematiky, nebo za pomoci jiné, věci znalé osoby). Jak uvádí etnomuzikolog Jaroslav Markl, „*podle Némethyho měly být sbírány za prvé kostelní, mešní a další podobné písně, jmenovitě pouze jich první hlasy, avšak s úplnými texty. Zvláštní pozornost měla být přitom věnována starým písním prosebníků, zpěvu při procesích, při požehnání, na křížových cestách, při poutích, při orodování atd., pokud šlo o písně, které lid běžně společně zpíval*“ (Markl 1987: 37).

Pokusíme-li se vzhledem k našemu tématu o kvantifikaci výsledků celé guberniální sběratelské akce, prameny vztahující se k písním v češtině a jejích dialektech dokládají cca 64 duchovních a 232 světských písní¹⁸ z Čech (poměr cca 1:4), 323 náboženských písní včetně koled, pastorel či písní pohřebních a 555 písní světských z Moravy a Slezska (poměr cca 1: 1,6). Pro srovnání uvedme, že v moravských obcích s německým obyvatelstvem bylo zapsáno 106 náboženských a 58 německých písní světských (poměr cca 2:1). Jak uvádí již citovaný Jaroslav Markl, někteří čeští přispěvatelé ke svým záznamům připojili narážky na negativní důsledky josefínských reforem (Markl 1987: 48). Jednu takovou poznámku obsahuje i záznam z hejtmanství v Českých Budějovicích: „*K církevním zpěvům, které se po mnoho let udržují, považují za nutné připomenout, že z mnohých obcí nelze žádné takové odevzdat, protože po josefínské církevní reformě jsou stejné jako všude jinde...*“ (Markl 1987: 44) Jak uvidíme dále, právě reformy duchovního zpěvu byly jedním z důvodů zániku řady lidových duchovních písní.

Pokud jde o další vývoj zájmu o lidové duchovní písně v oblasti postupně vznikající české hudební folkloristiky, lze konstatovat, že tato oblast nikdy nebyla hlavním předmětem zájmu sběratelů – spíše se je podařilo zaznamenat tam, kde k nim zpěváci měli blízko. Jistou výjimkou představuje již zmíněný Josef Vlastimil Kamarýt, který vydal v letech 1831 a 1832 dva svazky českých

18. O osudu původních záznamů z českých krajů a jejich částečném zničení srov. Markl 1987: 40–58.

duchovních písní zachycených v lidové tradici (viz příloha č. 5). V předmluvě píše, že venkovské ženy „s větší chutí a častěji zpívají písničky svaté než světské, a mohou slouiti mistryně zpěvu nábožného“, a výslovně pak upozorňuje na vliv kramářských tisků na tuto oblast lidové zpěvnosti: „Ale nejenom ve svatyních, nejen při obětech, i v chýžkách svých i v dílnách, i za pluhem a při srpu slyšeti písničky svaté a tím více pohnutelné. České světské písně, co jich tištěno, veskrz „pro obveselení myslí mládencům a pannám na světlo vydané“ jsou, tak jejich nadpisy zní. Když ale ten čilý mládenec, ta kvetoucí panna tak někdy jest myslí zarmoucené, že ji nižádná písnička obveseliti nemůže: nenilž třikráte dojemnější její ‚O Maria! zpomeň na mne!‘, kterouž ona slzavýma očima před obrazem té nejsvětější potěšitelkyně anebo někde venku o samotě toužebně zpívá.“ (Kamarýt 1831: IX) I přes uvedené tvrzení o silném zastoupení lidových duchovních písní v lidové zpěvnosti nacházíme tento písňový typ ve starších sběrech sice pravidelně, avšak v nevelké míře. Sběratelé tyto písně zřejmě přímo nevyžadovali,¹⁹ snad s výjimkou epických skladeb, které byly v 19. století vysoko ceněny jako doklad kulturní vyspělosti národa. Pro doklad epických písní líčících např. příběhy ze života svatých (legend) nemusíme chodit daleko. Už v zápisech Františka Sušila, kterému bylo jako knězi téma o svatých a zázracích velmi blízké, jsou podobné písně početně zastoupeny. V jeho třetí sbírce (Sušil [1853–1859]) je jim věnován hned první oddíl. Spolu s oddílem nesoucím označení „Lyrické“ pak tvoří část, kterou Sušil označil poněkud nepřesně termínem „Posvátné“. Pokud jde o Erbenovu sbírku *Prostonárodní české písně a říkadla* (Erben 1862, 1864), duchovní písně v ní nalezneme pouze jako součást oddílu „Písní rozpravných“ (legendy) a oddílu „Marnost světská, smrt a pohřeb“. Několik dalších, ovlivněných již výrazně lidovou tradicí, je pak

19. Nepřekvapuje, že nejvíce jich zachytil právě Kamarýt a pak Sušil – oba katoličtí kněží. Je otázkou, zda je přímo od zpěváků žádali: spíše lze očekávat, že sami zpěváci je oběma sběratelům zpívali, protože zcela logicky očekávali, že je budou tyto písně zajímat. Známe totiž i zprávy o tom, že např. Sušilův zájem o světské lidové písně lidé na venkově nechápali a pobuřoval je (Východil 1898: 75; Mikšiček 2007: 514–516).

jednotlivě zařazeno v části věnované písním k výročním obyčejům (vánoční koledy, písně k pašijovému týdnu a svátku Jana Křtitele). Zcela výjimečné je zařazení lidových duchovních písní ve druhé a třetí sbírce Františka Bartoše (Bartoš 1889; Bartoš – Janáček 1899–1901). Naprostou většinu představují kancionálové písně zachycené Bartošovým spolupracovníkem Martinem Zemanem (1854–1919) na jeho rodném Hornácku. V tomto slováckém subregionu se silným zastoupením evangelického obyvatelstva se uchovaly do 20. století²⁰ velmi staré tištěné i rukopisné kancionály a zařazení lidových duchovních písní ve druhé i třetí Bartošově sbírce kopíruje přímo jejich obsah. V rámci Bartošových edicí pak byl tento materiál – v úhrnu několik set jednotek (BII č. 884–983; BIII č. 1877–2052 + legendy 2053–2057) – zařazen zcela na závěr, do samostatných oddílů. Ve srovnání s tím představuje v pořadí čtvrtá nadregionální edice, Holasovy *České národní písně a tance* (1908–1910), velmi odlišný přístup, neboť sběratel – jak bude ukázáno níže – tyto písně vnímal jako odlišnou kvalitu. Jeho náhled jakoby předznamenal další vývoj české hudební folkloristiky. Přestože se lidovým duchovním písním pozornost věnovala, v zápisech sběratelů jich postupně ubývalo. Důvody dnes můžeme pouze odhadovat. Faktem zůstává, že sběratelská práce reflektovala teoretické poznatky o existenci a funkci lidové písně, primárně byla tedy zaměřena na tzv. tvorbu lidu a tu reprezentovaly zcela logicky světské lidové písně.

Nelze však říct, že by česká folkloristika lidovým duchovním písním nevěnovala pozornost. Programově byly zaznamenávány např. v rámci sběratelsko-edičního podniku *Lidová píseň v Rakousku* (Das Volkslied in Österreich, 1904–1918), v jehož rámci fungovaly v českých zemích dva pracovní výbory zaměřené na sběr a publikování českých lidových písní. V rámci práce Pracovního výboru pro českou národní píseň v Čechách vznikl v roce 1914 návrh členění ediční řady, v jejímž rámci měly být vydány také lidové písně duchovní, a to ve dvou samostatných svazcích písní

20. V mnoha rodinách až do současnosti.

epických a lyrických. Zajímavé je zařazení tohoto písňového druhu až zcela na závěr, po svazcích věnovaných různým druhům světských lidových písní, dále písním kramářským, znárodnělým a odrhovačkám (srov. Toncrová – Uhlíková 2017: 47). V novém edičním konceptu Státního ústavu pro lidovou píseň²¹ z roku 1929 byl svazek lidových duchovních písní umístěn naopak jako druhý, hned po historických písních ze 14.–17. století (tamtéž). Nicméně z těchto plánů, jak víme, nezbylo téměř nic.²²

Právě zmíněné ediční plány dokládají pomyslné rozcestí, na němž se v oblasti české hudební folkloristiky a zejména jejích edičních počínů lidová světská a duchovní píseň rozešla. Jestliže se 19. století i začátek století následujícího nesly ve znamení velkých souborných nadregionálních edicí (Sušil, Erben, Bartoš, Holas), které si kladly za cíl ukázat písňové bohatství celého národa a přihlížely především k hledisku estetickému a etnickému, vědecké bádání po roce 1918 se v oblasti hudební folkloristiky nadále zaměřovalo především na tzv. pravou lidovou píseň. Jednotlivé vydavatelské záměry směřovaly k edicím tematickým, regionálním a posléze k lokálním a také k monografiím jednotlivých zpěváků. Kromě duchovních písní spjatých s vánočními a velikonočními svátky (koledy) a s tradiční svatbou se v nich lidové duchovní písně téměř nevyskytují. Důvod je poměrně jednoduchý – duchovní písně se regionálně a lokálně tolik nelišily, a to primárně kvůli základnímu způsobu svého šíření prostřednictvím společného zpěvu a písemně fixovaných znění. Výstižně se k jejich specifickému charakteru vyjádřil v úvodu ke své edici, v níž jsou písně řazeny podle etnografických regionů, Čeněk Holas: „Toliko *písně duchovní* z celých Čech tvoří skupinu

21. Státní ústav pro lidovou píseň byl ustaven v roce 1919, několik měsíců po vzniku Československa. Ve své práci (nejen) organizačně navazoval na ediční podnik Lidová píseň v Rakousku.

22. V rámci ediční činnosti Státního ústavu pro lidovou píseň byly vydány edice Janáček, Leoš – Váša, Pavel 1930[–1937]: *Moravské písně milostné*. Praha: Státní ústav pro lidovou píseň v ČSR; Jungbauer, Gustav 1930–1937: *Volkslieder aus dem Böhmerwalde*. Praha: Státní ústav pro lidovou píseň v ČSR.

jedinou, jak jiná povaha jejich to připouští. Při shledávání těchto písní jsem se značně obmezil.²³ (Holas 1908: VII)

Nezařazování lidových duchovních písní do tištěných edicí lidových písní samozřejmě z dlouhodobého hlediska zapříčinilo fakt, že v představách široké veřejnosti o lidové zpěvnosti, resp. o hudebním folkloru českých zemí lidové duchovní písně nefigurují – s výjimkou vánočních a velikonočních koled a již zmíněných písní rozjímavých. Jde o poměrně velkou kulturní ztrátu, která by nás mohla – bez znalosti vývoje domácího folkloristického bádání – svádět k tomu nahlížet celý problém zejména v kontextu politického vývoje po roce 1948: totiž jako úspěšnou manipulaci s kolektivní pamětí. Vymizení řady lidových duchovních písní ze zpěvní tradice a posléze i z paměti zpěváků souviselo ale také s katolickými reformami církevního zpěvu. Kromě reforem tereziánských a josefínských (17. století) to byla především reforma ceciliánská,²⁴ která se

23. Holas dále píše: „Všecky písně poutní, jichž jsem měl v rukou celé psané sbírky, jsem zásadně vyloučil. Nápěvy těchto písní nebyly by pro hudbu žádným zřetelným ziskem, co se pak textů týče, mám důvodné podezření, že se tyto písně z velké části ve známých poutnických místech [...] vyrábí a vůdcům poutních processí [sic!] opatrně rozdávají a taktó řemeslně šíří. Z cenných lidových písní duchovních dnes již mnoho se nenajde.“ (Holas 1908: VII)

24. Cecilianismus byl hnutím směřujícím k reformě především katolického zpěvu. Probíhal od 20. let 19. století nejdříve v Německu (Mnichov, Řezno). V českém prostředí se první podněty projevy ve 20. letech 19. století, hlavní vzestup nastal po oslavách cyrilometodějského milénia v roce 1863. Cecilianismus odmítal sekularizaci církevní hudební tvorby a přemíru orchestrálních projevů v liturgii, navrácel se ke gregoriánskému chorálu a vokální polyfonii v duchu palestrinovské tvorby 15. století. Cílem byla homorytmičnost, volnější tempo a snadná proveditelnost. Důraz byl kladen na vokální tvorbu, církevní hudba měla být výrazem čistoty, vznešenosti, důstojnosti, klidu. V duchu těchto zásad byly skládány nové písně, které měly nahradit repertoár ze starých kancionálů. Ve snaze spojit moderní hudební požadavky s bohoslužebným rámcem byly zakládány pěvecké sbory, hudební školy a kurzy, založené na nových principech. V roce 1826 vznikla Jednota k zvelebení kostelní hudby v Čechách a varhanická škola ke vzdělávání hudebníků v duchu nových zásad. V Praze začal Ferdinand Lehner vydávat časopis Cecílie, pod vlivem národních tendencí byl ale v roce 1879 přejmenován a nesl název Cyrill, stejně tak samotná česká verze cecilianismu se pak označuje jako cyrilismus. V roce 1879 byla založena Obecná jednota cyrilská, které pak byly podřízeny církevní školy a cyrilské jednoty ve městech a na vesnicích. K zásadám cyrilismu se na Moravě hlásil např. Leoš Janáček, který podnítl vznik Jednoty na zvelebení církevní hudby na Moravě (1881) a brněnské varhanické školy (Kůfhaberová 1997).

v českých zemích výrazně prosadila po roce 1863 a částečně se dotkla i evangelického církevního zpěvu. V jejím důsledku byly zakázány a z kostelů odstraňovány starší kancionály, obsahující písně převzaté původně ze zpěvníků utrakvistických či protestantských. S důsledkem zákazu byl ve své sběratelské praxi konfrontován např. blízký Janáčkův spolupracovník Hynek Bím, když se snažil v obci Vnorovy nahrát na fonograf duchovní písně v podání místních zpěváků. Šlo převážně o repertoár z barokního katolického kancionálu *Slaviček rájský* (1790) Jana Josefa Božana, který místní farář těsně před nahráváním zakázal a zpěvákům odebral. Ti pak nebyli schopni většinu Bímem dříve zapsaných písní z paměti interpretovat, a tak bylo nahráno pouze torzo plánovaného repertoáru (Uhlíková 2012: 132–133). Silnou vazbu zpěvu lidových duchovních písní na psanou předlohu pak dokládají mnohé záznamy písní z lidové zpěvní tradice: je zcela zřejmé, kdy měl zpěvák k dispozici kramářský tisk či kancionál a kdy naopak zpíval z paměti. Původně mnohastrofové písně zůstávají v paměti zpěváků až na výjimky jen v rozsahu několika slok a v řadě případů lze sledovat zkomolení původního textu či smyslu.

Zánik řady protestantských duchovních písní pak souvisí se sloučením dřívějšího luteránského a kalvínského vyznání v Českobratrskou církev evangelickou v roce 1918 a s ním souvisejícím zavedením nových duchovních písní (srov. Holý 2012: 44, pozn. 227).

Na postupné mizení lidových duchovních písní v 20. století měl také nepochybně významný vliv obecný úpadek zpěvnosti. Ten se ale týkal všech lidových písní obecně. Záměrné udržování a ožívování hudebního a tanečního folkloru se proto stalo cílem platformy, kterou označujeme jako folklorismus. Ta se nejdříve rozvíjela v rámci národního hnutí, později především v rámci spolkové činnosti a po roce 1948 jako státem organizovaná oblast totalitní kulturní politiky. Zůstává smutným faktem, že v době, kdy domácí folkloristika konečně začala přistupovat k lidové zpěvnosti komplexně, bez estetických hledisek a přihlížení k provenienci

písně,²⁵ bylo vydávání sbírek lidových písní zásadně ovlivněno komunistickou doktrínou. Folklorní edice byly vydávány především pro potřeby masově vznikajících folklorních souborů (srov. Pavlicová – Uhlíková 2018: 191), prioritou byly choreografické popisy tanců, samotný písňový materiál byl upozaděn a některé folklorní projevy musely být z politických důvodů zcela přehlíženy (Toncrová 1998: 150; Uhlíková 2013: 138).

Že komunistická ideologie písním spjatým s křesťanským náboženstvím nepřála, zde není třeba podrobněji vysvětlovat. Vždyť v rozhlase se například nesměly vysílat ani zcela nevinné světské lidové písně, v nichž se pouze objevil textový motiv odkazující na křesťanství (např. se takto nesměla vysílat píseň *Išla milá do kostela*, nazpívána podlužáckou zpěvačkou lidových písní Boženou Šebetovskou, valašská zpěvačka Jarmila Šuláková pak ve známém starodávném *Teskním, Bože, teskním* musela zpívat *Teskním, teskním, teskním*). Ve vánočních koledách se pak zcela pravidelně musela měnit slova a místo o Ježíškovi se zpívalo o synečkovi či pouze o děťátku. Základním problémem určité „ztráty paměti“ v oblasti českých lidových duchovních písní (vzniklých v průběhu několika století a rozšířených mj. do oblasti lidové kultury a s ní spojené zpěvní tradice) je však obecný úpadek zpěvnosti a postupná ztráta funkce těchto písní v důsledku proměn společnosti, v neposlední řadě také církevní reformy duchovního zpěvu a s nimi spojené nahrazení starší vrstvy lidových duchovních písní novým repertoárem. V kostelech i mimo ně dnes slyšíme kromě předepsaných kancionálových písní také zpěv v doprovodu kytar

25. Pojem lidová píseň byl do poloviny 20. století v české folkloristice rozšířen na vše, co „lid zpíval a snad ještě zpívá, tedy nejen *světské lidové písně*, nýbrž také *písně duchovní*, a to bez ohledu na to, zda je český lid zpíval z paměti, anebo z kancionálu; řadíme sem ovšem také *české písně kramářské* i kategorii tzv. *českých světských písní zlidovělých*, které vznikly návazně na Otakarem Hostinským kategorizované české světské písně lidové, jejichž tvorba vyvrcholila pravděpodobně v 18. století – z pozdější doby zahrnujeme do českého lidového zpěvu také *české písně dělnické*... konečně nemůžeme z této problematiky vylučovat ani jakousi velikou kategorii jednotlivých *nezobecnělých českých písní*“ (Smetana 1993: 19–20).

či různých instrumentálních uskupení, nápěvově i interpretačně inspirovaný různými žánry nonartificiální hudby – vyjma folkloru. V lidové zpěvní tradici nicméně mnohé staré lidové duchovní písně ještě dožívají a lze je zachytit. Otázkou tak vlastně je spíše to, zda ještě existují sběratelé, kteří by se za nimi do terénu vydali.

**Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076.*

Prameny netištěné:

Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno, sbírkové a dokumentační fondy, sign. A.
Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno, fonotéka, sign. PJ 105, rozhovor J. Gelnara s H. Salichovou, 1969.

Prameny tištěné:

- BARTOŠ, František (ed.) 1889: *Národní písně moravské, v nově nasbírané*. Brno: Matice moravská.
- BARTOŠ, František – JANÁČEK, Leoš (eds.) 1899–1901: *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- ERBEN, Karel Jaromír 1862, 1864: *Nápěvy prostonárodních písní českých*. Příloha k písním. Praha: vl. nákl.; *Prostonárodní české písně a říkadla. S přílohou nápěvů*. Praha: Jaroslav Pospíšil.
- HOLAS, Čeněk 1908–1910: *České národní písně a tance*. Praha: B. Kočí.
- LÝSEK, František 2004: *Písně z Lašska*. Ed. Marta Toncrová. Brno: Etnologický ústav AV ČR.
- MIŠKERÍK, Jarek 1994: *Hornácký zpěvník sedláckých*. Břeclav: Moraviapress.
- SUŠIL, František [1853–1859]: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. Brno: Karel Winiker.
- SUŠIL, František 1951: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. [7. vydání]. Reeditce Bedřicha Václavka a Roberta Smetany znovu vydaná R. Smetanou a Jaroslavou Václavkovou. Praha: Vyšehrad.
- ZEMAN, Martin 2000: *Hornácké písně*. Eds. Marta Toncrová a Lucie Uhlíková. Brno: Etnologický ústav AV ČR.
- Zpěvník českobratrské církve evangelické*. 1931. 2. vydání notované. Praha: Kalich.

Literatura:

- BEK, Josef 1957: *Česká světská píseň lidová v XVI. a XVII. století*. Rkp. diplomové práce. Brno: Filozofická fakulta MU.
- BRANBERGER, Jan 1910–1911: Česká světská píseň lidová v XVI. století. *Český lid* 19, s. 257–261; s. 18–21.
- FUKAČ, Jiří 1997: Duchovní píseň. In: FUKAČ, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří (eds.): *Slovník české hudební kultury*. Praha: Editio Supraphon, s. 170–171.
- HÁJ, F[elix]1943: *Školák Kája Mařík*. Díl III. Brno: Brněnská tiskárna.
- HOLAS, Čeněk 1908: *České národní písně a tance. Díl I. Písně duchovní. Klatovsko a Domažlicko*. Praha: B. Kočí.
- HOLÝ, Dušan 2013: *Problémy vývoje a stylu lidové hudby. Lidová taneční hudba na moravské straně Bílých Karpat v subregionu Horňácko*. Brno: Masarykova univerzita.
- HOSTINSKÝ, Otakar 1892: *36 nápěvů světských písní českého lidu ze XVI. století*. Praha: F. Šimáček a nakladatelé.
- JANÁČEK, Leoš 2009: O hudební stránce národních písní moravských. VII. Církevní písně. In: JANÁČEK, Leoš: *Folkloristické dílo (1886–1927). Studie, recenze, fejetony a zprávy*. Řada I / Svazek 3-1. Eds. Jarmila Procházková, Marta Toncrová, Jiří Vysloužil. Brno: Editio Janáček, s. 262–267.
- KAMARÝT, Josef Vlastimil 1831, 1832: *České národní duchovní písně*. Praha – Hradec Králové: Jan Host. Pospíšil.
- KOUBA, Jan 1972: Jan Hus v Dějinách husitského zpěvu. *Opus musicum* 3, s. 65–68.
- KOUBA, Jan 2007: Lidová duchovní píseň. In: BROUČEK, Stanislav – JERÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Věcná část. A–N. Praha: Mladá fronta, s. 481.
- KŮFHABEROVÁ, Božena 1997: Cecilianismus. In: FUKAČ, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří (eds.): *Slovník české hudební kultury*. Praha: Editio Supraphon, s. 90.
- MARKL, Jaroslav 1987: *Nejstarší sbírky českých lidových písní*. Praha: Editio Supraphon.
- MIKŠÍČEK, Matěj 2007: *Bublínka ze života moravského*. Ed. Zdeněk Fišer. Brno: Matice moravská – Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura.
- NEJEDLÝ, Zdeněk 1954: *Dějiny husitského zpěvu. Kniha I. Zpěv předhusitský*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- NEJEDLÝ, Zdeněk 1955: *Dějiny husitského zpěvu. Kniha III. Jan Hus*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie 2018: „Něco za něco...“: Folklorní hnutí v českých zemích ve světle totalitární kulturní politiky. *Český lid* 105, č. 2, s. 177–197.
- SMETANA, Robert 1993: Několika větami o českém lidovém zpěvu. *Hudební věda a výchova* 6, (=Acta universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas paedagogica. Musica), s. 13–39.
- SMYČKOVÁ, Kateřina 2017: Rukopisné publikování od vynálezu knihtisku do konce 18. století. In: Raška, Pavel: *Kancionál založený ke cti a chvále Pán Bohu všemohoucímu (1774)*. K vydání připravila Kateřina Smyčková. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, s. 7–89.
- RUŠČIN, Peter 2012: *Cantus Catholici a tradícia duchovného spevu na Slovensku*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy.
- TESAŘ, Stanislav 2017: Hymnologia Bohemica – minulost, současnost a dluhy jedné muzikologické disciplíny. *Clavibus unitis* 6, s. 1–8. Dostupné z: <http://www.acecs.cz/media/cu_2017_06_tesar.pdf>.

- TONCROVÁ, Marta 1998: Edice hudebního folkloru na Moravě a ve Slezsku. In: VIČAR, Jan – FELGROVÁ, Božena (eds.): *Kritické edice hudebních památek II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 149–153.
- TONCROVÁ, Marta – UHLÍKOVÁ, Lucie 2017: Moravské písně milostné – nedocenený milník moravské hudební folkloristiky. *Národopisná revue* 27, č. 1, s. 44–59.
- UHLÍKOVÁ, Lucie 2012: Písně z Vnorov v nahrávkách Hynka Bíma a Františky Kyselkové (1911). In: PROCHÁZKOVÁ, Jarmila et al.: *Vzaty do fonografu. Slovenské a moravské písně v nahrávkách Hynka Bíma, Leoše Janáčka a Františky Kyselkové z let 1909–1912*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha – pracoviště Brno, s. 127–148.
- UHLÍKOVÁ, Lucie 2013: Tradice a perspektivy etnomuzikologického bádání na brněnském akademickém pracovišti. *Acta Ethnologica Danubiana* 15, s. 137–147.
- URBANCOVÁ, Hana 2011: Církevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: Divičanová, Anna – Kováčová, Anna (eds.): *Církevná kultúra Slovákov v Maďarsku / A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Békéscsaba (Békéscsaba), s. 126–152.
- VETTERL, Karel 1994: *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819*. Ed. Olga Hrabalová. Strážnice: Ústav lidové kultury.
- VYCHODIL, Pavel 1898: *František Sušil. Životopisný nástin*. Brno: Pap. knihtiskárna bened. rajhradských.

Partial Memory Loss: Sacred Folk Songs of the Czech Lands

The paper deals with religious folk songs of the Czech lands, their origin and development. It illustrates how sacred songs came into the folk singing tradition, how they spread within it and how they were transformed, commenting also on their primary religious function. The authors attempt to discover why at present these Czech sacred folk songs have been largely forgotten, despite the fact that for centuries they were part of folk tradition. They are interested in why and how these songs gradually vanished from folk singing occasions, as well as from most of the collections and songbooks published in the 20th century. Various issues of a certain “memory loss” in connection with Czech sacred folk songs within folk culture would include these: the transformations of the scholarly subjects of Czech music folkloristics in the first half of the 20th century; the coming of totalitarian cultural politics after 1948; a general decline of singing activity; the gradual loss of function of these songs due to social changes; the demise/extinction of many singing occasions; and, last but not least, church reforms of sacred songs that resulted in replacing older layers of sacred folk songs with new repertoire reflecting the transformed society.

Key words: Czech religious/sacred songs; folk songs; religion and folk culture; variational process and sacred songs; totalitarian censorship; folklore and communication memory.

Přílohy / Appendix:

Táhle $\text{♩} = 58$

Hrubá Vrbka

1. Chva - la Bo-hu, že sem sa na-ro - diť, že sem svo-jích

mľa-dých ro-ků u - žiť, měl sem v svě-tě ty je-dny je-

di - né, o-de - šly ně, ne-bu-du mět i - né.

Rozmarně

Velká nad Veličkou

1. Ro - zmy-sli si, ó člo-vě-če má - rný, že už ne - jsi

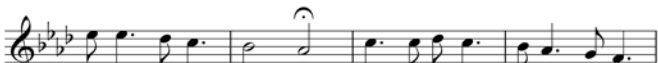
na tom svě-tě má - rný, to, co z í-me, vy - pi -

je - me, do ma - tí - čky ze - mi na - vrá - tí - me.

Ro-zpo-meň sa, o člo-vě-če ma - rný, že v tom svě-tě

nic stá - lé-ho ne - ní, lem, co zí-me a co vy - pi -

je - me, do ma-tky ze - mě sa na - vrá - tí - me.

1. Lidová píseň „Chvala Bohu, že sem sa narodil“ a dvě textově s ní související lidové písně zapsané na konci 19. století (Velká nad Veličkou, EÚB A 1178/239; bez lokality, EÚB A 1378/136) / Folk song “Thanks God I was Born” and two text-related folk songs recorded at the end of the 19th century (Velká nad Veličkou, EÚB A 1178/239; no locality given, EÚB A 1378/136)

Kliment Bosák (XV. st.)

Husitský nápěv (XV. st.)

1. O - tče náš, mi - lý Pa - ne, dejž nám Du - cha sva -
pro - sí - me, ať se sta - ne pro Kři - sta Šy - na

1. 2.
té - ho, tvé - ho, ať nás u - čí Bo - žské -
ho pra - vdu zá - ko - na zná - tí, pro - ro - ctví fa -
le - šné - ho pi - lně se vy - stří - ha - tí.

Zpěvník

O - tče náš, mi - lý Pa - ne,
pro - sí - me, ať se sta - ne
pro Kři - sta Šy - na
ať nás u - čí Bo - žské -
ho pra - vdu zá - ko - na
zná - tí, pro - ro - ctví fa -
le - šné - ho pi - lně se
vy - stří - ha - tí.

Chvála
24.9.1911

10021

2. Píseň „Otče náš, milý Pane“ z evangelického kancionálu (Zpěvník českobratrské církve evangelické, 1931) a zápis téže písně z lidové zpěvní tradice (Vnorovy, 1911, sběratel Hynek Bím, EÚB A 1084/47) / Song “Our Father, Dear Lord” from evangelical hymnbook (Songbook of the Evangelical Church of the Czech Brethren, 1931) and a record of the same song from the folk singing tradition (Vnorovy, 1911, EÚB A 1084/47)

Podle kancionálu Závorkova 1602

Staročeský nápěv

1. Pod ve - čer tvá če - lá - dka, co k sle - pi - ci
ku - řá - tka, ko - chra - ně tvé hle - dí - me,
la - ska - vý Ho - spo - dí - ne.

Zubří

1. V po - dve - čer tvá če - lá -
dka, kdo - si nám u - krad ja - bka.

Zubří

1. Po - dve - čer tvá če - lá - dka,
2. Ko - chra - ně tvé hle - dí - me,
pu - s'te na pec dě - včá - tka.
pu - s'te chla - pce me - zi ně.

3. *Duchovní písně a jejich parodie z lidové zpěvní tradice: „Pod večer tvá čeládka“ – večerní píseň z evangelického kancionálu a její dvě lidové parodie z Valašska (Zubří, 1925, sběratel Jan Nepomuk Polásek, EÚB A 144 / 51–53); „Ráno vstávající, Boha mého chválic“ – lidová duchovní píseň z Hornácka (B III/1880) a její dvě parodie ze stejného regionu (B II/877, Miškeřík 1994: 33) / Sacred songs and their parodies from the folk singing tradition: “Your Servants in the Evening” – evening song from an evangelical hymnbook and its two folk parodies from the Moravian Walachia region (Zubří, 1925, collected by Jan Nepomuk Polásek, EÚB A 144/51-53); “Praising God, Getting Up in the Morning” – sacred folk song from the Hornácko region (B III/1880) and its two parodies from the same region (B II /877, Miškeřík 1994: 33)*

Volně

Velká nad Veličkou

1. Rá - no vstá - va - jí - ce, Bo - ha mé - ho

chvá - ľic, že mě o - pa -

- tro - vaľ, za to jej ve - ľe - bíc.

1. Rá - no vstá - va - jí - ce ve - zmy si skle -
o - buj no - ha - vy - ce,

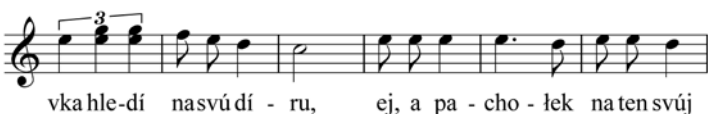

ny - cu, — dy na sli - vo - vy - cu.

Hornácko

1. Rá - no stá - va - jí - ce k své - mu dí - lu, ka - ždá dí -

vka hle - dí nasvú dí - ru, ej, a pa - cho - ľek na ten svůj

ko - ľek, div, že mu ne - ro - ztr - heľ ro - zpo - rek.

Matěj Miškeřík
nar. 1910

1. Adama Pánbu stvoril

z ápis 1968

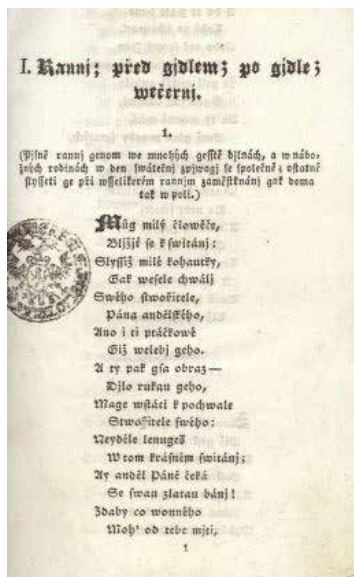
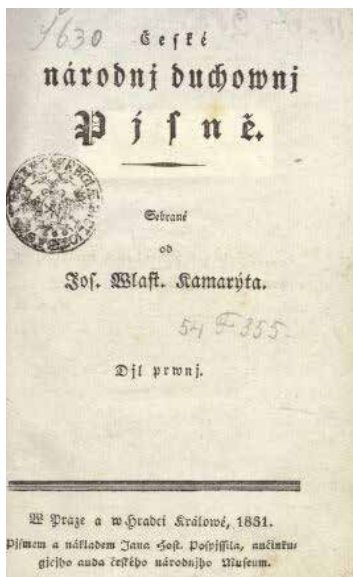
A - da - ma Pán - bustvo - ril, čo - vě - ka sa - mé - ho,
(prv - ní - ho)

a - by sa ten světroz - mno - žil ke cti chvá - le je - ho.

2. Zažen od nás šeko zlé, ďábľa, nepřítele,
vešli do věčnéj radosti, [: chváľte ta vesele. :]

4. Taneční píseň „Adama Pánbu stvoril“ z Horňácka / Dance folk song “God created Adam” from the Horňácko region (viz / see Miškeřík 1994: 11)

5. První díl nejstarší edice českých lidových duchovních písní / Volume One of the oldest edition of Czech folk sacred songs (viz / see Kamaryt 1831)